

АННОТАЦИЯ

Шағырбай А.Д. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының діни көзқарасы.

Монография. Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2018. – 222 б.

Діннің бүгінгі өзектілігі қазіргі әлемде, оның ішінде елімізде діни сананың жаңғыруымен байланысты болып отыр. Халқымыздың руханияты мен даналық рухын тану жолында қазақтың ұлттық ойлауы мен менталитетінің қалыптасып дамуына ерекше үлес қосқан ойшыл-тұлғаларымыздың көзқарасын зерттеу бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Осы тұрғыдан алғанда қазақ ой кешу үрдісінің XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың бастапқы ширегіндегі ірі өкілдерінің бірі Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының діни көзқарасын дінтанулық тұрғыдан зерттеудің маңызы зор. Мәшһүрдің дүниетанымының діни сипатын зерттеу ойшылдың шығармашылығын біртұтастықта, бір жүйеде қарастыруға мүмкіндік береді.

Мәшһүр Жүсіп шығармаларындағы діни көзқарасты осы уақытқа дейін әр ғылым саласы: тарихи-философиялық этнографиялық, фольклортану, филологиялық, педагогикалық және т.б. өзінше қарастырып келеді. Жалпы дүниетаным әлемі сан алуан болғандықтан да әр ғылым саласы өзіндік қызығушылық мәселесін таба алады. Сондықтан, Мәшһүр Жүсіп көзқарасындағы діни мәселелерге дінтану ғылымы шеңберінде талдау жасау қазіргі ғылым мен қоғамның талабы, заман мен уақыттың сұранысы.

Дүниетаным қоғамдық сана және тұлға санасының ұйытқысы болып табылады. Дүниетанымды қалыптастыру – тек жеке тұлғаның ғана емес, сонымен қатар белгілі бір әлеуметтік немесе этномәдени топтың жетілуінің маңызды көрсеткіші. Бұл диалектикалық заңдылық дәстүрлі қазақ қоғамындағы басым құндылықтарды құрайтын діни дүниетаным – Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының діни (исламдық) көзқарастарынан бірегей көрінеді. XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың алдыңғы ширегінде өмір сүрген Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының жан-жақты шығармашылығында діни құндылықтар, оның ішінде исламдық рухани негіздер алдыңғы орынды алады. Жастайынан өмірінің соңына дейін діни және дінтанулық білім алумен сипатталатын рухани ізденісте болған Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының өмірі мен шығармашылығындағы діни дүниетаным эволюциясында ханафилік мәзһабтағы сүннилік көзқарастар айқын басымдық танытады. XIX ғ. соңы мен XX ғ. басында қалыптасқан ахуалдың, діни модернизм мен жәдидшілдіктің Мәшһүр Жүсіп дүниетанымына үлкен әсері болған. Оның діни көзқарасына сәйкес, оны жаңашылдық пен дәстүрдің таразы бастарын тең ұстады деп есептесек те, дегенмен іргелі негіздің дәстүрде жатқанын нық тұжырымдайтынын аңғарамыз.

Қазақ діни ағартушылығының Абай, Шәкәрім және Мәшһүр Жүсіп тәрізді үш алыбы да діни құндылықтарды насихаттай отырып, жікке бөлінушіліктен, бүліктен бойды аулақ ұстап, қоғамның адамшылық тұрғыдан тазаруын, иман мен рухани нұрға бөленуін уағыздаған. Діни ағартушылық

бағыттың ең көрнекті үш өкілі де мәңгі тақырып ретіндегі теологиялық мәселелерді қозғай отырып, өз заманындағы қазақ қоғамындағы бірқатар әлеуметтік теріс қылықтарды сынап отырып, сондай-ақ барлығының Құдай алдындағы теңдігін, кедейлер мен қуғындалушыларға деген адамшылық қарым-қатынастың қажеттілігін насихаттай отырып, айқын гуманистік көзқарастарымен танылады.

Қазақ халқының тарихи тұлғалары мен діни ойшылдарының дүниетанымдық көзқарастарын анықтау барысында бүгінгі қоғамдық ахуалдың даму үрдістерін, олардың өзара ықпалдасу сипаттарын қарастыру қажеттілігі туындайды. Еліміздегі қазіргі діни жағдайды дұрыс бағытта дамыту үшін әулие әрі ағартушы Мәшһүрдің діни көзқарастарын ғылыми тұрғыда талдап, оның бүгінгі күн үшін рухани маңыздылығы мен әлеуеттілігін ашып көрсету көкейтесті мәселенің бірі болып табылады.

Ислам діні бойынша қасаң қағидалар мен шарттарға байланып қалумен сипатталатын рухани жағдай тәкаппарлық пен әділетсіздікке жол беріп, адамның ақылы мен имандылығына зиян келтіреді. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының сондай ойлары мен пікірлері діни түбірдегі фундаментализмнің, радикализм мен экстремизмнің алдын алуға септігін тигізеді.

Монографиялық еңбекте Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының діни көзқарасына және оның өмірі мен шығармашылығындағы діни дүниетаным мәселелеріне ғылыми талдау жасалған. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының дүниетанымына тән діни ой-толғамдар қазіргі заманғы дінтанулық парадигмада айқындалып, бүгінгі отандық гуманитарлық ғылым талаптарына жауап беретіндей ғылыми тұжырымдар ұсынылды. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы шығармаларындағы діни дүниетанымдық мәселелерді айқындап, оның діни көзқарасындағы ерекшеліктерді қазіргі қазақстандық қоғамдағы діни ахуалмен байланыстыра отырып, ғылыми-дінтанулық тұрғыда кешенді түрде зерттеу жасалды.

Кітап ғылыми қызметкерлерге, жоғары оқу орындарының студенттеріне, магистранттар мен докторанттарға және дінтану саласына қызығушылық білдіретін барша оқырманға арналады.